

Makale Gönderim Tarihi: 20.12.2024

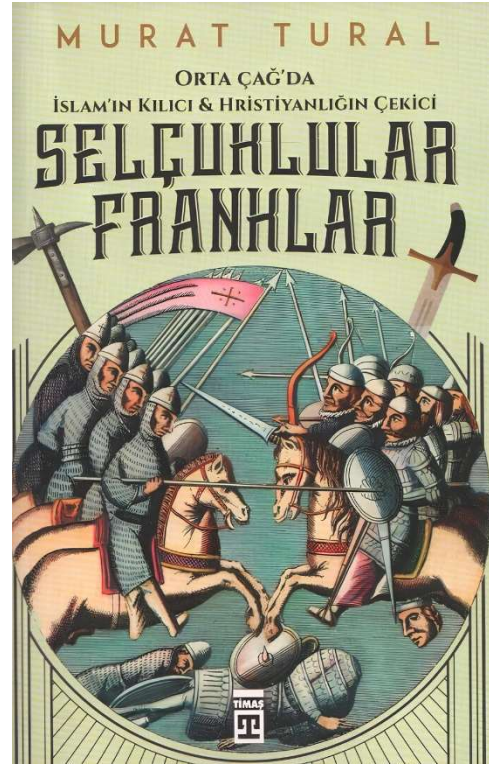
Yayına Kabul Tarihi: 06.01.2025

Kitap Değerlendirmesi

Murat Tural (2020). Orta Çağ'da İslam'ın Kılıcı & Hristiyanlığın Çekici Selçuklular ve Franklar. İstanbul: Kronik Yayınları, ISBN: 978-605-08-3234-1.

Ahmet Yalvaç*

Din, tarih boyunca insan faaliyetlerini etkileyen en köklü kavramlardan birisi olmuştur. Bireyler günlük yaşamlarında dinî öğretilere ve kurallara bağlı kalarak toplumsal kimliklerini pekiştirmişlerdir. Bu bağlamda din, birey üzerinde toplumsal sınıflamalardan ahlaki değerlere kadar geniş bir yelpazede etkilidir. Bilhassa din, toplumların ortak değerler etrafında birleşmesini sağlayarak tarihsel süreçte önemli bir rol oynamıştır. Devlet mekanizmasının temellerinin atılması ve meşruiyetin sağlanması da çoğunlukla dinî unsurlarla şekillenmiş ve bu ilişki zaman içinde evrilerek toplumların gelişimine yön vermiştir. Orta Çağ birey, toplum, din ve devlet ilişkilerinin yoğun yaşandığı dönemlerden birisidir. Bu dönemde din mefhumu toplum üzerinde oldukça etkili olmasının yanı sıra devletlerin iç ve dış politikalarına yön veren unsurların başında gelmektedir. Bu bağlamda Hristiyanlık ve İslamiyet, bilhassa Orta Çağ tarihini; sosyal, kültürel, siyasî ve iktisadî olarak derinden etkileyen inançlardır. Orta Çağ'ın önemli aktörlerinden olan Türkler ve Cermenler ise yukarıda bahsi geçen dinlere bu çağda geçmeleri nedeniyle araştırmacılar tarafından incelemeye tabi tutulmuşlardır. Bu bağlamda oluşturulmuş bir çalışma olan Murat Tural'ın Selçuklular ve Franklar adlı eseri,

* Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, Ahmetyalvac@outlook.com.tr, ORCID: 0000-0003-0841-6177.

din olgusunun devletler üzerindeki etkisini anlatan oldukça önemli bir eserdir. Zira eser; birey temelli oluşturulan bir anlatımla, Selçuklular ve Frankların din değişimlerini ve bu değişimden sonraki süreçlerini anlatmaktadır. Dinin kitlelere yansıyan tavrı ve dinî iktidarla devlet arasındaki ilişkilere yoğun bir şekilde değinen yazar, bu süreç hakkındaki muhtelif yorumları da eserinde barındırmaktadır. Franklar ve Selçukluların din değişim süreçlerini karşılaştırmalı bir metotla ele alan yazar, iki süreç arasındaki yoğun benzerlikleri de örneklerle gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte bu iki devletin din değiştirmeleri sonrasında yüklenmiş oldukları rol de, dinî iktidarların tutumlarıyla izah edilmektedir. Bu rol yazarın da ifade ettiği; Selçukluların “İslam'ın Kılıcı”, Frankların ise “Hristiyanlığın Çekici” olan süreci anlamamız açısından oldukça önemlidir.

Yazar eserin giriş kısmından itibaren “din değiştirme sürecini” üç önemli hanedan üzerinden incelemiştir. Bunlar; Merovenjler (481-751), Karolenjler (481-751) ve Selçuklu (1040-1157) hanedanlarıdır. Merovenjler ve Karolenjler üzerinden Frankları izah eden yazar, Selçuklular için ise Büyük Selçuklu Devleti'ni uygun görmüştür. Yazar, din değiştirme hususunda Franklar ile Arapların yerine Türkleri karşılaştırmayı tercih etmesinin nedenini eserinde “zamansal bir problemin meydana çıkmaması” (s. 23) şeklinde izah etmektedir. Onların iki büyük güç olarak ortaya çıkmaları, Avrupa'da Şarlman'ın ölümü (814) ve Türkistan'da Dukak'ın (ö. 1009) tarih sahnesine çıkışı arasındaki yakın zaman dilimleriyle desteklenmektedir. Bilhassa Türkler ve Cermenlerin din değiştirdikleri coğrafyaya sonradan gelmeleri de yazarın referans aldığı diğer bir argümandır. Yazar bu karşılaştırmaların tarih metodolojisindeki meşruluğunu; March Bloch başta olmak üzere Avrupa ve Türkiye'deki diğer muhtelif araştırmacıların bu metotta olan benzer çalışmalarından bahsederek sağlamak istemiştir.

Yazarın genel olarak görüşü; Orta Çağ'ın bütünüyle din temelli olduğudur. Yazar bu bağlamda din olgusunun bireyler ve toplumlar tarafından önemini, söz konusu İslam ve Hristiyanlık dinleri içerisinde izah etmektedir. Bunun yanında yazar; din mefhumunun yalnızca teolojik nedenlerini değil, birey açısından nasıl bir psikolojik süreçten geçtiğinin göz ardı edildiğini de vurgulamaktadır. Birey ve dolayısıyla toplumun pek önemli olduğunu Tural; “...halkların birçoğunun inançlarının bu çağda şekillendiğini söylersek herhalde abartı olmaz.” ifadesiyle aktarmaktadır (s. 19). Bilhassa Orta Çağ'da yaşamış olan toplumların geçirmiş oldukları birtakım sosyal ve siyasal hadiseler sonucunda din değiştirmeyi bir araç olarak gördükleri de ifade edilmektedir. Bu düşünceden hareketle yazar; her bir toplumun din değiştirmesinin farklı süreçlerden geçtiğini ve buna istinaden genel tanımlardan kaçınılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu düşünce doğrultusunda Frankların Hristiyanlığa, Selçukluların İslamiyet'e geçişleri pek mühimdir. Zira her iki hadise de dinî kesimler ve dönemin müverrihleri tarafından sadece siyasî olarak değil, diğer yönleriyle de övgülere ve ünvanlara mazhar olmuşlardır. Yazar bu meseleye sosyolojik bir bakış açısıyla, devletin hükümdarının din değiştirmesinin yönetiminde bulunan halkları da etkilediğini vurgulamaktadır. Bu süreçte dinin gelişim safhalarını ifade eden yazar; İslamiyet ve Hristiyanlığın ortaya çıkışının ve yayılışının karşılaştırmasını yaparak, devlet ve din ilişkisi üzerinden bireyin etkisini izah etmiştir. Bir tarafta Hristiyanlığın iki önemli karakteri Aziz Pavlus (ö. 65) ve I. Konstantin'in (306-312) toplumu nasıl etkiledikleri anlatılırken diğer tarafta Hz. Muhammed (ö. 632) ve Hulefâ-yi Râşidîn (632-661) dönemlerinde devletleşme yolundaki tarihsel süreç anlatılmaktadır.

Yazar burada hem dinî hem de siyasî olarak gördüğü karakterlerin devletleşme farklılıklarına da dikkat çekmektedir. Zira yazara göre İslamiyet'te devletleşme "...kutsal görevi icra ederken işgal ettiği bir makamdan ibarettir." ifadesiyle tanımlanmıştır (s. 39). Hristiyanlıkta ise bu durum papalık ve imparatorluk bağlamında doğrudan "...iktidarın kutsala yaklaşması..." olarak değerlendirilmiştir (s. 39). Yazar, her iki dinin kabul edildikleri bu yeni coğrafyalarda politeizmin sonunu getirmeleri gibi ortak bir sonuca yol açtıklarını düşünmektedir. Lâkin bu dinler içerisinde eskiden kalan bazı alışkanlıkların var olduğu gerçeği de söz konusudur. Bu sebeple yazar, iki dinin de iç mücadelelerini çok yoğun bir şekilde verdiklerini belirtmektedir. Bu konuda toparlayıcı mahiyetteki iddiası; "...Hristiyan'ın Hristiyan'a ve Müslüman'ın Müslümana karşı olan savaşı daha acımasız olmuştur." ifadesidir (s. 43). Bu bağlamda yazar devlet ve dinin iç içe olduğu iktidara karşı muhalif olanların durumunu sosyolojik olarak değerlendirmektedir. Öyle ki bu bireyler zamanla etkili gruplara dönüşerek hâkim iktidara karşı mücadele etmişlerdir. İktidar ise bu mücadeleye karşı sert tedbirlerle onların sesini bastırmaya çalışsa da bu hamleler muhalif olan grupların daha da büyümesine neden olmuştur. Bu bağlamda yazar, Hristiyanlık ve Müslümanlık arasındaki hoşgörü farklarını ve dinlerin yeni müntesipleri elde etme yöntemlerini incelemektedir. Yazara göre; Hristiyanlığın tarih boyunca diğer dinlere karşı hoşgörüsüz ve yıkıcı olduğu, buna karşılık İslamiyet'in genellikle ikna ve barış yoluyla yayıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca yazar her iki din içerisinde de "sapkın" olarak nitelendirilen unsurlara karşı verilen tepkileri ve mücadeleleri de ele almaktadır. Bu bağlamda Müslümanlık içerisinde "Şiilik" ve Hristiyanlık içerisinde "Aryanizm" anlayışlarının karşılaştırması yapılmaktadır.

Yazar Selçuklular ve Frankların din değiştirme hususunu ayrı ayrı ele almıştır. Bu sebeple bilhassa eserin birinci bölümünden itibaren; Cermenler ve Türklerin tarihsel süreçlerini Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı (476) ve Abbâsî Devleti'nin 950 yılından itibaren merkezî otoritesinin zayıflaması üzerinden analiz etmiştir. Yazar önce Frankların siyasî bir güç olarak ortaya çıkmaları ve sonrasında papalık ile ilişkilerine dair bilgiler vermektedir. Frank kralı Clovis'in (481-511) Hristiyanlığa geçişi, yazarın tespitine göre din değişiminin önemli figürlerinden Konstantin ve Pavlus'un hadiseleriyle benzer bir imge taşımaktadır. Bu bağlamda birey temelli bir yaklaşımda bulunan yazarın Franklar özelindeki din değişimlerinin birtakım siyasî sebepler doğrultusunda olduğuna dikkat çekmiştir. Zira daha sonrasında Franklar, bir devlet olarak Avrupa'da yükseldiklerinde Şarlman dönemi (768-814) itibariyle siyasî sınırlarının geniş bir alana yayılmasıyla dinî düşüncüyü şekillendirmişlerdir. Bunun akabinde ise Franklar, dinin temsilcisi olarak yüzyıllarca sürecek önemli bir dinî figür olarak günümüze kadar ulaşmışlardır.

Eserde Selçuklular tarafındaki hadiseler Selçuk Bey'in devletli olabilmek için Cend şehrine göç etmesi ile anlatılmaya başlanmıştır. Yazarın da ifade ettiği gibi Selçuk Bey; "yeni toplumsal ortam" içerisinde hayat bulabilmek adına din değiştirme yoluna gitmiştir. Yazar bu anlatımda Franklar ile benzerlik gösteren bir durumu da izah etmekten çekinmemiştir. Bu bağlamda yazara göre Selçuk Bey'in Müslüman olmasının akabinde Oğuz Yabgu Devleti'ne (776-1042 [?]) karşı mücadelesi ile Frankların Hristiyan olduktan sonra aynı soydan Ariuşçu Vizigotlara olan savaşı benzerlikler barındırmaktadır. Yazar burada yeni dine geçişteki "düşman yaratma" mefhumuyla alakalı bir yoruma gitmektedir. Selçuk Bey ve halefleri ise bu anlayışla İslam dünyasında önemli başarılarla

imza atmışlardır. Öyle ki Tuğrul Bey ile kurulacak olan Selçuklu Devleti, kut geleneğini İslamiyet temelinde birleştirerek yönetim meşruluğunu sağlamıştır. Burada Tuğrul Bey'in "Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı" ünvanını Abbâsî halifesinin taltifleriyle alması Şarلمان'ın papanın elinden taç giymesine benzetilmiştir. Böylece iki devlet de "dinî otoriteler" tarafından kendilerine sağlanan meşruiyet ile dinin en büyük savunucuları olarak mücadele etmişlerdir. Ayrıca eserde her iki devletin din değiştirdikten sonra din motivasyonunu birleştirici bir unsur olarak kullandığı bilhassa vurgulanmaktadır.

Esasında Selçukların da Frankların da meşruiyetlerine dayanak olarak kullandıkları papalık ve hilafet ile her zaman çok iyi geçinmedikleri bilinmektedir. Zaten her devletin kendi siyasi çıkarlarına göre hareket etmesi gayet doğal bir tutumdur. Bu bağlamda her ne kadar Selçuklular, Abbâsî Halifeliği'ni Şiî baskısından kurtarmış olsa da onlarla her daim iyi geçinmemişlerdir. Yazar bu noktada tarihsel olayları incelerken duygusal davranmaktan kaçınılması gerektiğini özellikle belirtmektedir. Yazara göre halife-sultan veya papa-kral ilişkileri bireylerin tutumuna göre sürekli olarak değişmektedir. Her iki tarafın karşılıklı olarak birbirine ihtiyaç duymalarından dolayı yakınlık kurmaları tabii bir durumdur. Yazarın belirttiği gibi Selçuklular Abbâsî Halifeliği için "...aranan kan olmuşlar...", Franklar ise papalık için benzer bir tavrı ortaya koymuşlardır (s. 99). Bu ilişkiler çerçevesinde araştırmacı; iki tarafın da hassas ilişkiler içerisinde olduklarını akıldan çıkarmamalı ve yazarın da belirttiği gibi "...sadece çıkarların örtüştüğü anlarda kendisini görünür kılan..." bir anlayışa da kapılmamalıdır (s. 100). Öyle ki iki devlet de müntesip oldukları dinî otoriteleri siyasî buhranlarından kurtararak, yazarın da deyimiyle "minnettarlık tacı" ile takdir edilmişlerdir (s. 148). Aynı zamanda yazar, muhtelif araştırmacıların birtakım siyasî hadiseleri dinî genellemelere tabi tutarak bu devletleri araştırmalarına karşı bir eleştiri de getirmektedir. Bu bağlamda Selçukluların İslamiyet'i benimsemeleri sonrasında Selçuklu sultanlarının Sünnî imajıyla alakalı birtakım siyasî hadiselerle örnekler vermektedir. Böylece yazar, Büyük Selçuklu Devleti ve Türkiye Selçuklu Devleti (1077-1308) tarihindeki siyasî hadiselerin dinî anlamlandırmalarında genel yargılarda bulunmanın tehlikesi üzerinde durmaktadır. Cermenler açısından ise aynı husus Protestanlık üzerinden kıyaslanmıştır. Yazara göre birtakım siyasî hadiselerde sadece dinî bir genelleme yapılması olayların; siyasî, iktisadî ve toplumsal taraflarının göz ardı edilmesine yol açmaktadır.

Milletler sadece coğrafi ve siyasî olarak değil kültürel manada da kutsallık ve üstünlük iddiasında bulunmuşlardır. Bu bağlamda yazar Franklar ve Selçuklular ile alakalı vermiş olduğu bilgilerde kendilerini seçilmiş birer unsur olarak gördükleri birçok tarihsel bilgiyi sunmaktadır. Ona göre kendi dönemlerinde Türkler "doğuştan dindar", Franklar ise "Tanrı'nın seçilmiş insanları" (s. 71) olarak zikredilerek intisap ettikleri dinlerde, mevcut durumlarını kutsanmış olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda birtakım siyasî ve sosyal örnekler de veren yazar, Franklar ve Selçuklular açısından hanedan kanının kutsal sayılması düşüncesini "ilâhî kan" temelinde izah ederek aralarında benzerlik kurmaktadır.

Yazar Hristiyan ve İslam dünyasındaki antik mirasın ne denli sahiplenildiği üzerinde durmaktadır. Bu meselenin izahı yapılırken iki önemli devletin de geçmişten almış olduğu dinî geleneklere dair bir tespit de yapılmaktadır. Yazarın tespitine göre Müslümanların Hristiyanlara göre antik miras üzerinde daha esnek oldukları ve bu

sebeple Selçukluların ilmî müesseselerle İslam medeniyetini yeniden tanzim ettikleri vurgulanmaktadır. Ayrıca Batı'daki manastır ve eğitim kurumları ile Selçuklu nizamiyeleri arasındaki birtakım benzerlikler ve farklar da karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda Frank devlet adamlarından Alcuin (ö. 804) ve Selçuklulardan Nizâmülmülk'ün (ö. 1092) ilim ve eğitime yönelik faaliyetlerine dair karşılaştırma yapılmıştır. Yazar bu süreci izah ederken ilim ve eğitim faaliyetlerinin siyasî iktidarı sağlamlaştırması üzerinden de bir yorum getirmektedir. Bununla birlikte her iki devletin de ilim erbabı olan şahsiyetlere sağlamış oldukları himaye ve maddi kaynaklar da izah edilmiştir.

Böylece yazar, iki devletin de tarihsel benzerliklerini birtakım temellendirmeler üzerinden kurarak karşılaştırmalı tarih metodunu; bireysel ve dinî yönleriyle ele almaktadır. Yazara göre; Selçuklular ve Franklar, Orta Çağ'ı anlamak ve yorumlamak için karşılaştırılması oldukça uygun birer örnektir. Zira iki tarafın da dindarlaşma hadisesi dönemin en önemli gelişmesidir. Bilhassa her iki unsurun din değiştirmeleri sonrasında dinin hizmetkârları ve temsilcileri olma hususu, onların devlet anlayışları ile daha da şekillenmiş ve en nihayetinde yönetmiş oldukları halklara da sirayet etmiştir. Bahse konu olan benzerlikler, onların din değiştirmelerinden sonrasındaki dünyaya olan bakışlarıyla daha da anlam kazanmaktadır. Bununla birlikte onlar; dindarlaşmaları sonrasında yapmış oldukları siyasî, iktisadî, sosyal ve kültürel hamleler ile kendilerinden sonraki imparatorlukların oluşmasında büyük bir etki oluşturmuşlardır.